

Πάτρικ Λη Φέρμορ
Ρούμελη

Μετάφραση: Μιχάλης Μακρόπουλος

ΜΕΤΟΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

Πρόλογος του μεταφραστή	7
Εισαγωγή.	11
1. Οι μαύροι αποδημούντες	15
2. Τα μοναστήρια του αέρα	97
3. Το ελληνορωμαίικο δίλημμα και μια παράκαμψη ως την Κρήτη.	138
4. Βόρεια του Κόλπου	208
5. Το βασίλειο του Αυτόλυκου	246
6. Ήχοι του ελληνικού κόσμου	311
Παράρτημα I: Προέλευση της λέξης «Σαρακατσάνος»	323
Παράρτημα II: Μπολιάτικο γλωσσάρι	326

Οι μαύροι αποδημούντες

Η Αλεξανδρούπολη είναι μεγάλη πόλη, όμως οι Αλεξανδρουπολίτες δεν έχουν τίποτα τρομερά αστικό πάνω τους· μάλλον το αντίθετο ισχύει. Οι αθηναίοι δημόσιοι υπάλληλοι βαρυγκομούν όταν διορίζονται εδώ και οι νεαροί αξιωματικοί, αντιμέτωποι με την εξορία της Θράκης, στραβοκοιτάζονται. (Δεν ήταν πάντα έτσι. Στις ιστορίες του φίλου μου του Γιάννη Πελετέκη, που έζησε εδώ τον καιρό της Τουρκοκρατίας ως παιδί, μοιάζει τόσο γεμάτη περιπέτειες και μυστήριο όσο μια πόλη στις *Χίλιες και μία νύχτες*.) Μου 'χε αρέσει πολύ, ίσως επειδή ήταν η πρώτη μου πόλη στην Ελλάδα ύστερα από απουσία μερικών χρόνων. Όμως καταλάβαινα ότι μια πολύ μακρά παραμονή θα λιγότευε ίσως τις χάρες της.* Έχει πολλούς απ' τους περιορισμούς μιας νέας επαρχιακής πόλης, και οι βραδινές ώρες για τους αξιωματικούς και τους δημόσιους υπαλλήλους κυλάνε με γνωστά ανέκδοτα, χασμουρητά, άλλον έναν καφέ, άλλον έναν χτύπο της κεχριμπα-

* Πριν από δεκαετίες ή αιώνες, το μόνο αξιοσημείωτο πράγμα εδώ ήταν ένας ερημίτης που ζούσε κάτω από ένα δέντρο. Και ο μεν και το δε έχουν εξαφανιστεί, και μονάχα η τουρκική ονομασία, Δεδέαγατς [δέντρο του παππού – Σ.τ.Μ.], ακούγεται ακόμη μερικές φορές. Η νέα ονομασία δόθηκε προς τιμήν όχι του σπουδαίου γιου του βασιλιά Φίλιππου, αλλά του τσάρου Αλέξανδρου Β', που νίκησε τους Τούρκους στα Βαλκάνια.

ρένιας χάντρας του κομπολογιού, που πέφτει μέσ' από τα δάχτυλα και συγκρατεί έτσι το χέρι, για να μη σηκώσει τη μανσέτα φανερώνοντας την ώρα. Ξέρουν πολύ καλά ότι είναι ακόμη νωρίς για να πλαγιάσουν. Καιροφυλακτεί η πλήξη της συντροφιάς που δεν τη διάλεξες κι είναι πάντα η ίδια. Αν ένα αστείο αξίζει να το κάνεις, τότε αξίζει να το κάνεις συχνά, πιστεύουν κάποιοι, ενώ άλλοι, πιο ιδιότροποι, υποφέρουν από αυτά τα τίποτα της συνειδήσεως.*

Ξάφνου, ωστόσο, τα χασμουρητά της βραδινής λεωφόρου σταμάτησαν με το πέρασμα μιας άγριας, μοναχικής, ξένης φιγούρας, που κανένας δρόμος και κανένα σπίτι δεν θα έπρεπε ποτέ να την περιορίσει: ενός ανθρώπου τόσο αταίριαστου σε τούτο το πληκτικό περιβάλλον, όσο θα ήταν αταίριαστος ένας λύκος στην καρδιά της Αθήνας. Ένα τραχύ μαύρο καλπάκι ήταν στραβοφορεμένο στο κεφάλι του με το μπλεγμένο μαλλί και τα μουστάκια. Το μαύρο του σταυρωτό γιλέκο από υφαντό γιδόμαλλο ήταν χωμένο σ' ένα μαύρο ζωνάρι, κι από κάτω μια μαύρη φουστανέλα, χοντροϋφασμένη και με πλατιές δίπλες, άνοιγε άκαμπτη ως τα γόνατα. Μαύρες κάλτσες, από το ίδιο χοντρό ύφασμα κι αυτές, σκέπαζαν τα μακριά του πόδια, όπου φόραγε κείνα τα ελληνικά βουνίσια παπούτσια που στις μύτες γυρνάνε πάνω και προς τα πίσω, όμοια με πλήρη κανό, και καταλήγουν σε μια φαρδιά φούντα που σκεπάζει το μπροστινό μέρος του ποδιού. Οι χοντρές σόλες είχαν καρφιά που τρίβονταν κάτω. Βάδιζε με δρασκελιές καταμεσής στον δρόμο, κοιτώντας ολόγεια μπροστά σαν για ν' αποφύγει τα μολυσματικά σπίτια. Μια μα-

* Αντί για «τύψεις συνειδήσεως», όπως παίζει εδώ ο Φέρμορ γράφοντας «Inbite of Agenwit» αντί για «Agenbite of Inwit» (ή «Ayenbite of Inwyt»), που πάει να πει «τύψεις συνειδήσεως». (Σ.τ.Μ.)

κρια ποιμενική γκλίτσα, με την κατσιούλα της να 'ναι ένα σκαλιστό ξύλινο φίδι, ήταν ριγμένη στους ώμους του. Είχε ρίξει από πάνω της τα χέρια του, με κείνον τον τρόπο, όμοια σαν να πετούσε και να ήταν σταυρωμένος, που 'χουν πολλοί βουνίσιοι να κρατούν την γκλίτσα και το όπλο. Ήταν Σαρακατσάνος. Κεφάλια γύρισαν κάτω από τις σκονισμένες ακακίες καθώς περνούσε, το πλατάγισμα των τραπουλόχαρτων και το κροτάλισμα από τα πύβλια στο τάβλι έπαψαν για λίγο. Σηκώθηκα και τον ακολούθησα από κάποια απόσταση.

Οι Σαρακατσάνοι με γέμιζαν ανέκαθεν με δέος. Τους πρωτοείδα χρόνια πριν, όταν διέσχιζα πεζός τη Βουλγαρία με προορισμό την Κωνσταντινούπολη. Μερικές καλύβες όμοιες με κυψέλες ήταν σκορπισμένες στους χειμωνιάτικους λόφους που 'πεφταν προς τη Μαύρη Θάλασσα· στάνες από χαμόκλαδα σκαρφάωναν στις πράσινες πλαγιές και χιλιάδες μαλλιάρια μαύρα γίδια και πρόβατα βοσκούσαν στον βροχερό τόπο, με τα βαριά μπρούντζινα κουδούνια τους να γεμίζουν τον αέρα με κουδουνίσματα που οι πολλοί τους τόνοι ηχούσαν αρμονικοί. Εδώ κι εκεί, σαν μαύροι μονόλιθοι κάτω από τα κοράκια που πετούσαν γύρω, τσομπάνηδες έγερναν πάνω σε γκλίτσες μακριές σαν δόρατα, με το πρόσωπό τους σχεδόν ολότελα χαμένο μες στη βαθιά κουκούλα της κάπας τους από τραγόμαλλο, που είχε ψηλούς ώμους και έπεφτε ως χάμω – κι είχε ύφασμα τόσο τραχύ και κοκαλωμένο από τη βροχή, ώστε αυτός που τη φορούσε σχεδόν μπορούσε να βγει και να την αφήσει να στέκει εκεί, όμοια με σκοπιά. Ταξιδεύοντας στην ελληνική Μακεδονία την επόμενη χρονιά, τους είδα ξανά και ξανά, και μέχρι που έμεινα μια νύχτα σε μια από κείνες τις καλύβες τους τις γεμάτες καπνό. Αργότερα τους συνάντησα πολλές φορές, παντού στη βόρεια Ελλάδα: στους κάμπους τον χειμώνα και στα βουνά το

καλοκαίρι· πάντα στον ορίζοντα ή λίγο παραδώ. Αληθινοί νομάδες, τούτοι οι εκούσιοι Ισμαήλ πλανιούνται στις παρυφές του συνηθισμένου ελληνικού βίου φευγαλέα σαν αντικατοπτρισμοί, και φανερώνονται στους θνητούς ως μακρινές εικόνες που ευθύς χάνονται. Ξάφνου, στο μεσοκαλοκαίρο, στην Πίνδο και τη Ροδόπη και τις οροσειρές της Ρούμελης, στην καμπή ενός λαγκαδιού ξεπροβάλλουν τα προσωρινά τους χωριουδάκια από κωνικές καλύβες. Κι από ψηλά, απ' τα χιόνια που τους έχουν εξορίσει από εκεί, μπορείς να τις διακρίνεις κοπαδιαστά στημένες στους κάμπους: τον καπνό που ανεβαίνει και τα κοπάδια που βοσκούν. Την άνοιξη τα ζωντανά τους και τα μακριά τους караβάνια από άλογα, φορτωμένα με όλο τους το βιος, ανεβαίνουν φιδωτά στα βουνά, όπου έχουν λιώσει τα χιόνια, διανυκτερεύουν σε πρόχειρους καταυλισμούς από αντίσκηνα που έχουν στην όψη τους κατιτίς μουντό, και το φθινόπωρο τους στέλνει χαμηλά στα ριζά, στους φρυγμένους κάμπους που σύντομα θα πρασινίσουν με τις βροχές. Τους βρίσκεις να δέχονται κομμένα κλαδιά και βέργες από λυγαριά για να φτιάξουν κείνα τα ημισφαιρικά κονάκια που θα είναι τα εποχικά τους σπίτια· καταφύγια που οι μαυρισμένες και μαδημένες τους αχυροσκεπές θα δείχνουν κατόπι πού εγκαταστάθηκαν για μερικούς μήνες, προτού χαθούν ξανά. Μερικές φορές, ένα μακρινό γάβγισμα και το μουρμουρητό από κουδούνια φανερώνει την παρουσία τους βαθιά στο πουρναρόδασος ή σ' ένα επιβλητικό φαράγγι όπου δεν σαλεύει παρά ένα ζευγάρι αϊτών στον αέρα. Είναι άφαντοι σχεδόν πάντα. Με εξαίρεση αυτές τις σπάνιες εμφανίσεις, τούτη η φευγάτη κοινότητα –κάπου ογδόντα χιλιάδες ψυχές και πολλά εκατομμύρια ζωντανά– έχει το χάρισμα να είναι αόρατη.

Αντίθετα με τους ημινομάδες της Ελλάδας –τους Κουτσόβλα-

χους και τους Καραγκούνηδες, που έχουν όλοι ορεινά χωριά, απ' όπου αποδημούν και όπου γυρνούν ξανά ύστερα από τα μισόχρονα ταξίδια τους σε αναζήτηση βοσκότοπων-, οι Σαρακατσάνοι δεν έχουν τίποτα πιο στέρεο από τις κατοικίες τους από βούρλο και λυγαριά. Όλοι τους, ωστόσο, θεωρούν σπίτι τους κάποια οροσειρά, κάποια στάνη ή ράχη όπου έχουν βοσκήσει για αιώνες το καλοκαίρι τα κοπάδια τους. Οι καμπίσιας τους βοσκές ποικίλλουν πιο πολύ· αυτή η αβέβαιη διαμονή ελάχιστα διεκδικεί την αφοσίωσή τους. Οι Σαρακατσάνοι του βορρά είχαν τη μεγαλύτερη ακτίνα κίνησης. Το ξαφνικό κλουβί των συνόρων που ξεφύτρωσαν μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους δεν κατόρθωσε να τους περιορίσει, και το φθινόπωρο απλώνονταν σε όλη τη νότια Αλβανία και στα κάτω σύνορα της Σερβίας, ως το Μαυροβούνιο, την Ερζεγοβίνη, τη Βοσνία και μέσα στη Βουλγαρία, ως τα ριζά του μεγάλου Αίμου. Εκείνοι που θεωρούσαν σπίτι τους τα βουνά της Ροδόπης –οι ίδιοι που ζούσαν στα ορεινά πάνω από τους θρακιώτικους κάμπους– αποτολούσαν πολύ μακρινές περιπλανήσεις τον χειμώνα. Δεν πήγαιναν απλώς βόρεια, όπως εκείνοι που είδα στη Μαύρη Θάλασσα, προτού γίνει ο Έβρος αδιάβατο εμπόδιο, αλλά τα караβάνια τους έφταναν επιπλέον ως την Κωνσταντινούπολη κι εκεί οι σκηνές τους στήνονταν κάτω από τα Θεοδοσιανά Τείχη. Άλλοι έμεναν στις ακτές της Θάλασσας του Μαρμαρά κι απλώνονταν στους εύφορους καταπράσινους λόφους των Δαρδανελίων. Πολλοί διέσχισαν τον Ελλήσποντο για να στήσουν τους καταυλισμούς τους στην πεδιάδα της Τροίας. Θαρραλέοι νομάδες συνέχιζαν ως τα βοσκοτόπια της Βιθυνίας και ξεχείμαζαν μέσα στις λεύκες ή, ακόμα παραπέρα, μέχρι την Καππαδοκία, και σκόρπιζαν τα κοπάδια τους στις ηφαιστειογενείς ερημιές γύρω από τα μοναστήρια στους βράχους του Ουργκούπ. Οι τολμηρότεροι έφταναν ακόμα και

στο Ικόνιο, την πατρίδα του Τζελαλεντίν* και μητρόπολη των μεβλεβήδων δερβίσηδων. Δεν έβλεπαν ποτέ τούτα τα τεράστια ταξίδια ως εκπατρισμό: μέχρι τον ξεριζωμό που συνέβη μετά το 1920, μεγάλο μέρος της Μικράς Ασίας ανήκε στον ελληνικό κόσμο* και ακόμα και πέρα από τα όριά της υπήρχαν αρχαίες ελληνικές αποικίες. Έχοντας ιδρυθεί πριν από χιλιάδες χρόνια, αλλά με το κατοπινό κύμα των Σελτζούκων Τούρκων να τις περιορίζει σε σκορπισμένες νησίδες ελληνισμού, ακόμη επιβίωσαν και ευημερούσαν. Τα αόρατα σύνορα του νομαδισμού επικαλύπτονταν και μπλέκονταν μ' εκείνα άλλων περιπλανώμενων ποιμένων, των Γιουρούκων. Τούτοι οι τσομπάνηδες της Ανατολίας, θεωρητικά μουσουλμάνοι, βοσκούσαν τα κοπάδια τους στη μικρασιατική ενδοχώρα για αιώνες πριν από τον ερχομό των Σελτζούκων, και μέχρι που αποδημούσαν κι αυτοί με τη σειρά τους ως τη Μακεδονία. Διόλου παράξενο, λοιπόν, που η αύρα ενός μύθου τυλίγει τους Σαρακατσάνους.

Ένα τέταρτο της ώρας αφότου τον είδα, καθόμουν σ' ένα τραπέζι δίπλα σ' αυτόν τον απομονωμένο νομάδα. Γύρω μας ήταν τα σιδεράδικα και οι σαγματοποιοί των περιχώρων* γέροι τεχνίτες έπιναν ήσυχα ναργιλέ μετά το πέρας της δουλειάς. Τον παρακολουθούσα να παραγγέλνει καφέ και να τον πίνει, κι αναρωτιόμουν πώς να του πιάσω την κουβέντα. Σύντομα, χτυπώντας τις ροζιάρικες χούφτες του, κάλεσε τον καφετζή κι ετοιμάστηκε να φύγει. Ο καφετζής ήρθε φορτωμένος λογής λογής πράγματα, μ' ένα αγόρι να οδηγεί το άλογο. Ο Σαρακατσάνος καβαλίκηψε κι έβαλε την γκλίτσα στα πόδια του, ο καφετζής τού έδωσε δύο λαμπάδες, πάνω από μισό μέτρο η μία, στολισμένες μ' άσπρες ατλαζένιες κορδέλες και φιόγκους* κι έπειτα ακολούθησαν τα

* Εννοεί τον Τζελαλεντίν Ρουμί. (Σ.τ.Μ.)

χιονάτα μπιχλιμπίδια που, όπως ξέρω γιατί έχω ξοδευτεί κι εγώ γι' αυτά, τα βάζει ο κουμπάρος στο στεφάνωμα του γαμπρού και της νύφης σε έναν ορθόδοξο γάμο. Υπήρχαν μικρότερα κεριά, μέτρα ατλάζι τυλιγμένο σε καφέ χαρτί, δέματα με γλυκά και τελικά το κουτί που περιείχε τα στολισμένα στέφανα. Η τύχη μου άλλαξε: καθώς έριχνε μια κλοτσιά στο άλογο κι έφευγε, ένα σακούλι από τούλι, με κουφέτα μέσα, γλίστρησε κι έπεσε στο χώμα. Το άρπαξα, έτρεξα στο κατόπι του και, με την τύχη μου να κρατάει ακόμη, θυμήθηκα καθώς το έδινα να πω την καθιερωμένη φράση που λένε στον κουμπάρο οι καλεσμένοι στον γάμο, παραλλαγμένη είτε από το δέκατο κεφάλαιο του Κατά Λουκάν είτε από την Πρώτη Επιστολή προς Τιμόθεον: «*Άξιος ο μισθός σου!*».* Τράβηξε τα γκέμια, έβαλε το δεξί χέρι στην καρδιά κι έκλινε το κεφάλι σε μια επίσημη ευχαριστήρια κίνηση. Ύστερα, έπειτα από μια ματιά πάνω κάτω και μια παύση, με ρώτησε με βαριά χωριάτικη προφορά από πού ήμουν. Του είπα, και τον ρώτησα πού θα γινόταν ο γάμος. «Αύριο στη Συκαράγη»** είπε, «ένα δώρο αποδώ». Ύστερα από μια ακόμα παύση, είπε: «Θα 'ναι τιμή μας να έρθεις». Έκλινε και πάλι ευγενικά το κεφάλι και, φορτωμένος την γκλίτσα του και τα κεριά του, με τις αταζένιες κορδέλες να ανεμίζουν, μάκρυνε μες στο ποδοβολητό του αλόγου.

* Ελληνικά στο κείμενο, όπως και σε όλες τις παρακάτω λέξεις που είναι σε πλαγιογραφία, καθώς και σε διάσπαρτες λέξεις ή φράσεις με πλαγιογραφία σε όλο το βιβλίο. Προκειμένου να μην κουράσω με τη διαρκή επανάληψη της σχετικής σημείωσης, θεωρώ ότι ο αναγνώστης θα καταλάβει εύκολα ποιες από τις λέξεις και φράσεις σε πλαγιογραφία αντιστοιχούν σε ελληνικά στο πρωτότυπο. (Σ. τ. Μ.)

** Η σημερινή ονομασία είναι Συκορράχη. (Σ. τ. Μ.)

Τη Ρούμελη δεν τη βρίσκεις στους σημερινούς χάρτες. Είναι το όνομα που δόθηκε παλιά στη βόρεια Ελλάδα, από τον Βόσπορο ως την Αδριατική κι από τη Μακεδονία μέχρι τον Κορινθιακό Κόλπο. Ο Πάτρικ Λη Φέρμορ σαγηνεύτηκε τόσο από την παραδοξότητα αυτού του ονόματος, που το απαθανάτισε σ' αυτό το απολαυστικό αφήγημα.

Είναι μια περιήγηση που μας ταξιδεύει ανάμεσα στους σαρακατσάνους βοσκούς, στα μοναστήρια των Μετεώρων και τα χωριά των Κραβάρων κι ως την ανακάλυψη, ακόμα, ενός ζευγαριού παντόφλες που φορούσε ο Μπάιρον στο Μεσολόγγι. Όπου πηγαίνει ο Φέρμορ, συμμετέχει στην τοπική ζωή, που οι περιγραφές της ξεπηδούν ολοζώντανες απ' τη σελίδα. Η τελετή του σαρακατσάνικου γάμου, με όλο της το συναρπαστικό τελετουργικό, και η διήγηση του μπαρμπα-Ηλία για τις λογής λογής επιδέξιες μεθόδους επαιτείας έχουν εξίσου θέση σ' αυτό το θαυμάσιο οδοιπορικό.

Και είναι επίσης ένα ταξίδι που αποκαλύπτει τη σύγκρουση που ενυπάρχει στην κληρονομιά των Ελλήνων: την αδύναμη λόγια διασύνδεση με τα κλέη του αρχαίου κόσμου, και την πιο πρόσφατη μα όχι λιγότερο ιστορική βυζαντινή κληρονομιά, καθώς κι αυτήν που άφησε πίσω της η Τουρκοκρατία. Κάτω απ' όλα αυτά, ωστόσο, υπάρχει ένας ακόμα παλαιότερος κόσμος, που ενδείξεις του βρίσκει ο Φέρμορ σε λόφους, βουνά και σχεδόν άγνωστες ακτές.

«Μάνη και Ρούμελη: δύο από τα καλύτερα ταξιδιωτικά βιβλία του 20ού αιώνα».

Financial Times

«Ένα αριστούργημα, που το ελαφραίνει η ανθρώπινη ζεστασιά και κατανόηση».

Sunday Telegraph

ISBN: 978-618-03-2380-1

9 786180 323801

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 82380